

PAIGEO

PALLAS ATHENE INNOVATION AND GEOPOLITICAL FOUNDATION

Korea-közi csúcstalálkozó, 2018. szeptember 18–20.

Pálvölgyi-Polyák Eszter

PAGEO Kutatóintézet - POLICY BRIEF – 2018. 09. 28.

Dél- és Észak-Korea idén harmadik alkalommal rendez csúcstalálkozót, ami a két ország közeledésének és a konfliktusok békés rendezésének egyértelmű gesztusa. A szeptemberi találkozó az ötödik olyan alkalom, amelyen a két ország vezetője a koreai háború óta tárgyalóasztalhoz ült. Az egyre gyakoribb találkozó a félsziget békés úton való egyesítésének szándékát erősíti meg. A következő policy brief összefoglalja a találkozó eredményeit, összehasonlítva azt az előző találkozó végkifejletével, valamint elhelyezi a csúcstalálkozót a 2000-es évek eleje óta zajló közeledési folyamatban. Emellett bemutatja az USA és Kína válaszüzenetét, valamint értékeli, hogy a phenjani esemény fejleményei milyen hatást gyakorolnak a két nagyhatalom geopolitikai ambícióira a Koreai-félszigeten.

- **Dél-Korea** (Koreai Köztársaság) és **Észak-Korea** (Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, KNDK) **2018-ban harmadik alkalommal rendez kétoldalú csúcstalálkozót.**
- Az áprilisi és májusi csúcstalálkozók és a szingapúri Észak-Korea–USA elnöki találkozó után ismét alkalom nyílt a **denuklearizációs tárgyalásokra**, amely a **Koreai-félsziget biztonságának** kulcskérdése.
- A felek megegyeztek abban, hogy **Észak-Korea leszereli a Dongchang-ri rakétaindító állomást**, valamint **megfigyelőket engednek be** a Yongbyong nukleáris tesztelő komplexumba.
- A demilitarizált övezetben mindkét ország csökkenti a fegyveres őrsg állomásainak számát, valamint **aknátlanítják a közös biztonsági övezetet.**
- A **két vezető ellátogatott** a koreai nép számára szimbolikus jelentőséggel bíró **Pektu hegyhez.**
- **Kína** és az **USA** is üdvözölte a baráti hangvétellű találkozót, ám valószínűleg **túlzott elvárásokkal** tekintenek a Korea-közi csúcstalálkozókra.
- **Modi és Xi Jinping találkozója** a kapcsolatok erősítése jegyében telt
- Az indiai miniszterelnök **növelni kívánja Afrikában India szerepét**

A Korea-közi csúcscok rövid története

A békés úton való egyesítést még a 2000-es Korea-közi csúcson tűzte ki Kim Dzsongil északi és Kim Dedzsung déli elnök. Az Észak-Dél Közös Nyilatkozat kimondta, hogy a két ország újraegyesítésének békésen, külső segítségtől függetlenül és a koreai nép akaratából kell megtörténnie a jövőben.¹ A 2000-es évek „napfény politikája” óta a jelenlegi időszak a legbékésebb a két részre szakadt félsziget modern kori történetében. Kim Dedzsung békéért végzett munkájával kiérdemelte a Nobel-békedíjat.

Korea-közi csúcs következő alkalommal Kim Dzsongil és No Muhjon között jött létre 2007-ben. No volt az első déli elnök, aki átlépte a demarkációs vonalat Panmindzsonnál. Míg a korábbi találkozó középpontjában a béke és a gazdasági segítségnyújtás állt, a 2007-es találkozón középpontba került a nukleáris lefegyverzés is, ami az ebben az időben zajló hatpárti egyeztetés eredményességét is jelzi.²

A Dél- és Észak-Korea, USA, Kína, Oroszország és Japán részvételével zajló hatpárti tárgyalások egészen 2009-ig folytatódtak, amikor is Észak-Korea felállt a tárgyalóasztaltól.³ Az ez utáni időszakban kiéleződtek a feszültségek a félszigeten, amit az egyre több rakétateszt és nukleáris fejlesztés jelzett. Így lehetséges, hogy több, mint egy évtizedre megszűnt a koreai vezetők személyes fóruma.

2018 fordulópontot jelent a találkozó történetében, ugyanis a két fél együttműködési hajlandósága és a nemzetközi támogatás hatására aktív kapcsolatfelvétel bontakozott ki a két Korea között. A szeptemberi találkozó épít a korábbi eredményekre és segíthet tovább vinni a közeledési folyamatot és a denuklearizációs törekvéseket.

Mérföldkövek a szeptemberi Korea-közi találkozó előkészítésében

2018-ban már két alkalommal találkoztak a két Korea vezetői, először április 27-én, majd május 27-én. A májusi találkozó után Mun elnök azt nyilatkozta, hogy a konfliktusok megoldásának egyik legfontosabb eszköze az országok vezetőinek rendszeres találkozója és kommunikációja, ezért is foglalták bele az áprilisi Panmindzsonban kötött megállapodásba. A csúcstalálkozók eredményeként a KNDK leállította rakétatesztjeit és leszerelte a Punggye-ri nukleáris tesztbázist.⁴

A legnagyobb mérföldkövet az a júniusi csúcstalálkozó jelentette, amely Donald Trump és Kim Dzsongun között Szingapúrban valósult meg. A történelmi találkozót a „Sentosa Agreement” zárta, amelyben a két vezető négy pontban lefektette országaik együttműködésének új alapjait:

1. Az USA–DPRK kapcsolatok normalizációja.
2. A béke rendszerének kiépítése a Koreai-félszigeten.
3. Észak-Korea denuklearizációs törekvései a panmindzsoni deklarációban foglaltak megerősítésével.
4. A koreai háborúban elesett vagy eltűnt amerikai katonák hamvainak azonosítása és hazaszállítása.⁵

A találkozót üdvözölte Mun elnök is, és azt nyilatkozta, hogy a megállapodás nyomdokaiba lépve „a béke és az együttműködés új fejezetét” fogják írni.⁶ A találkozóval a Kim-rezsim biztosítva érezheti, hogy egyenlő félként kezelik a nemzetközi tárgyalások során, így azok több eredménnyel járhatnak.

Szeptember 5-én Mun Dzsein elnök delegációt küldött a nukleáris leszerelési tárgyalások céljából, itt véglegesítették a találkozó helyszínét és időpontját. Chung Eui-yong nemzetbiztonsági vezető ezután jelentette be a Korea-közi csúcs

időpontját és helyszínét, valamint azt, hogy a megbeszélés **központi témája a nukleáris leszerelés gyakorlati lépései lesznek.**⁷ Kim elnök azt is kijelentette, hogy **2021-et** célozza meg a **félsziget teljes nukleáris leszerelésének** határidejeként, ami pedig azt jelenti, hogy **Trump elnök mandátumának végéig együtt kíván működni a jelenlegi amerikai vezetéssel.**⁸

Mun Dzsein koreai-félszigeti politikájának fő célkitűzései

1. Az észak-koreai nukleáris kérdés megoldása és a tartós béke megalapozása: a hatvan évnyi folyamatos fegyveres feszültség után a béke tartós megőrzése, ami a félsziget nukleáris lefegyverzésének előfeltétele.

2. Fenntartható Korea-közi kapcsolatok kialakítása: a már elfogadott Korea-közi megállapodásokat be kell tartani, mivel azokat a korábbi kormányok komoly erőfeszítések árán hozták létre, valamint szükséges a nemzeti konszenzus kialakítása a félsziget egyesítésével kapcsolatban.

*3. Egy új gazdasági közösség létrehozása a félszigeten: a cél a közös piac létrehozása, ami új, közös fejlődési lehetőségeket hoz a félsziget számára. Az „új gazdasági térkép” három gazdasági öv mentén kívánja átalakítani a félsziget jelenlegi viszonyait, de nyitást is jelent az eurázsiai kontinens és Északkelet-Kína felé.*⁹

Az előző Korea-közi csúcson eredményei

A jelenlegi találkozáson bejelentett megállapodások nagyban építenek a Panmindzsonban megkötött megállapodásra. Az idén áprilisi Korea-közi csúcson **elfogadták a Béke, Jólét és Egyesítés Nyilatkozatát**, vagy „Panmunjeom Declaration”-t, amelyben három

alapvető célkitűzést fogalmaztak meg a két ország viszonyában.

A nyilatkozatban a két ország vezetői kijelentették, hogy az **országegyesítés** és a vérségi kötelékek újraegyesítése a koreai nép vágya, s az időszerűség is amellet szól, hogy koreai vezetéssel tegyenek lépéseket. Második pontként kijelentették, hogy a **háború veszélyének teljes megszüntetésére** fognak törekedni. Végül megállapodtak abban, hogy **tartós és biztos békét hoznak létre a félszigeten**, hiszen véget vetni „a békeszünet jelenlegi természetellenes állapotának” történelmi jelentőségű lépés.¹⁰ A nyilatkozat fontos lépés a félsziget történelmében, ám ahogy azt a további találkozók is jelzik, a panmindzsoni megállapodás kevés gyakorlati lépést tartalmaz, ami további munkát indokol.

A határfalu szimbolikus jelentőséggel bír a koreai nép számára, ugyanis itt húzódik a katonai demarkációs vonal, ami éles határt húz a félszigeten, és két országra oszt egy népet.¹¹ A helyszínválasztás azt tükrözi, hogy **új szimbolikus jelentést kívánnak adni Panmindzsonnak.**

A találkozó eredményei

A **szepetember 18–20 között, Phenjanban** megrendezett találkozó a Korea-közi tárgyalások jelmondatának, a **„Béke, egy új kezdet”** („Peace, A New Start”) szellemében valósult meg.¹² A Phenjanba érkező Mun elnököt rendkívül szíves fogadtatás köszöntötte, a két vezető öleléssel köszöntötte egymást. A baráti hangnem a továbbiakban is folytatódott, hiszen a tárgyalás helyszínére is közösen érkeztek.

Szeptember 19-én Mun és Kim elnök közös nyilatkozatot fogadott el, amelyben több problémához kapcsolódó jövőbeli lépésekben egyeztek meg. A **Dongchang-ri nukleáris rakétaindító helyszín leszerelése** mellett Észak-Korea hajlandó folytatni a **Yongbyong nukleáris komplexum leszerelését**, amennyiben az USA a

szingapúri megállapodás szellemében megteszi a megfelelő intézkedéseket.¹³ Mun elnök szerint a félsziget teljes denuklearizációja „nincs messze”, **Kim elnök pedig kifejezte, hogy elkötelezett a félsziget atomfegyverektől mentes jövője mellett.**¹⁴

A demilitarizációs törekvések között szerepel **Panmindzson határfalu**, ahol az első ütemben a közös biztonsági területet **aknamentesítik és 11 állomásról visszavonják a fegyveres őrseget** a demilitarizált övezet mentén.¹⁵ Emellett a határszakaszon november 1-től kezdve **tiltott repülési zónát, a szárazföldi és a tengeri határok körül pedig békés pufferzónákat** hoznak létre, valamint **közös katonai bizottságot** állítanak fel a **hadi feszültségek csökkentésére**. Emellett a gazdasági közeledést szolgálja az **utak és vasútvonalak összekapcsolása a két ország között**, valamint előirányozták a **keszongi ipari park és a Kumgang hegyi turizmus újraindítását.**¹⁶ A két ország béke felé való elmozdulásának szimbóluma a **koordinált indulása a 2020-as tokiói olimpián, valamint a közös pályázat a 2032-es olimpiára.**

Kim Dzsongun emellett azt mondta, hogy **látogatást tervez Szöulba**, amivel ő lenne az első északi vezető, aki Dél-Koreába látogat. A **családegyesítésben** is előrehaladást mutattak, hiszen Keszongban kívánják létrehozni az első állandó találkozási pontot.¹⁷

A két vezető a phenjani tárgyalás után ellátogatott a kínai–észak-koreai határnál található **Pektu hegyhez (Pektuszan)**,¹⁸ ami több szempontból is fontos eleme volt a találkozóknak. Mun elnök már régóta el szeretett volna jutni a hegyhez, ami a koreai nép számára nagy jelentőséggel bír, hiszen **innen eredeztetik az ország alapítását.** Azonban a Kim család az északi propaganda számára is kihasználta ezt a szent helyet, hiszen **a legendárium szerint Kim Irszen és Kim Dzsongil is a hegy árnyékában látták meg a**

napvilágot. Többek között ez hivatott legitimálni a dinasztia hatalmát az ország felett.

A demilitarizációs törekvések azt tükrözik, hogy mindkét vezető vissza kívánja fogni a félszigeten uralkodó feszültségeket, ezzel csökkentve a fegyveres konfliktus kialakulásának esélyét. Kim

elnök számára biztosan nem jelentene nyereséget egy semmiből jövő támadás indítása az USA egyik legrégebbi katonai szövetségese felé. Ezért az 1953-as fegyverszünetet véglegesítő békeszerződés előmozdítása Trump elnök számára is fontos feladatot jelent.¹⁹

A baráti hangvétellű találkozó és az ígéretek ellenére az eredményeket számos elemző szerint **érdemes óvatosan kezelni.** Kim Dzsongun nem tett ígéretet arra, hogy a teljes nukleáris arzenált leszerelik, **mindössze a teszthelyszínek bezárását ígérte.** Bár az ún. „**szeptemberi deklaráció**” több szinten is ígéri a lefegyverzést, Melissa Hanham fegyverkorlátozási elemző szerint a külföldi megfigyelők beengedése és a Dongchang-ri leszerelése nem jelenti azt, hogy Kim valóban hajlandó lépéseket tenni a lefegyverzés felé, hiszen **könnyen kibúvót találhat a deklaráció alól.**²⁰ A közös katonai bizottság javaslata pedig már 1991-ben is felbukkant, ám nem került megvalósításra.²¹ A legnagyobb **problémát** azonban a **„kölcsonös cselekvés”** említése adja. Az amerikai hírszerzés elemzői nem tudtak eddig megállapítani, mik azok a lépések, amelyeket Észak-Korea elvárna az országtól, Trump elnök pedig homályosan nyugodt tárgyalásokat emleget.²² Ám Joseph Yun volt észak-koreai különmegbízott szerint a yongbyoni teszterület

lezárása jelentheti azt a lépést, amire Kim választ vár, és ami megnyithatja az utat a béke felé.²³

Következmények Kína és az USA számára

A kínai állami média még augusztusban üdvözölte a tervezett csúcst, a két ország hatalmas eredményének nevezve az elnökök között immár idén harmadik alkalommal létrejövő találkozót. A Xinhua állami hírügynökség cikke aktívabb szerepvállalásra hívta fel az USA-t, s egyúttal kritizálta az amerikai Észak-Korea politikát, ami túl nagy nyomást helyez az országra a pozitív fejlemények ellenére is.²⁴ A kínai híradások alapján Peking inkább abban bízhat, hogy a két ország a 2000-ben elfogadott elvek alapján külső segítség nélkül jut el a békekötéshez.

Kína támogatása kulcsfontosságú Észak-Korea számára, ám az ázsiai nagyhatalom is elmondhatja ugyanezt. Kína fontos célja, hogy elkerülje a veszélyes katonai konfliktust a szomszédos országra, mivel az a menekültek áradata miatt belső instabilitáshoz vezetne. Bár az utóbbi években csatlakozott a nemzetközi gazdasági szankciókhoz, az észak-koreai rezsim túléléséhez szükséges gazdasági csatornákat nem vágta el teljesen.²⁵ A félsziget jövőjének alakítása szempontjából koreai kezdeményezésre történő tárgyalások előnyösebbek Kína számára, ezért is inkább a hosszú távon jelentkező eredmények fontosak, így nem sürgeti a beavatkozást. Ez viszont az USA számára alapot biztosít arra, hogy Kínát okolja a lassú előrehaladással.

Az USA részéről visszalépés történt nem sokkal a találkozó előtt. Mike Pompeo amerikai külügyminiszter augusztusban utazott volna Észak-Koreába, ám Trump elnök visszavonta a találkozót. Az elnök azzal indokolta a visszavonulást, hogy nem bízik meg Kínában az észak-koreai nukleáris leszerelés támogatásával kapcsolatban. Az észak-koreai félnek pedig azt

üzente, hogy a szingapúri csúcstalálkozón megbeszélte a vállalkásokhoz kell tartania magát Kim Dzsongunnak ahhoz, hogy a tárgyalások tovább folyjanak.²⁶

A szingapúri találkozó után Trump bejelentette, hogy nem tartja a továbbiakban nukleáris veszélyforrásnak Észak-Koreát. Ennek az elbizakodottságnak is volt az eredménye, hogy leálltak az effektív tárgyalások a lefegyverzés ügyében.²⁷ Mike Pompeo hasonló optimizmusról tett tanúságot a keddi deklaráció kiadása után, ami hátráltathatja a felek valódi szándékainak egyeztetését.

Mun Dzsein kormányzata már konfrontálódott amerikai szövetségével az észak-koreai közeledés miatt. Mun a megghiúsult külügyminiszteri tárgyalás után összekötő irodát hozott létre az észak-koreai Keszong határvárosban.²⁸ Trump elnök szeptemberben azzal bírta meg Mun elnököt, hogy közvetítsen Észak-Korea és az USA között.²⁹ A dél-koreai elnök viszont arra kérheti az USA-t, hogy támogassa a szankciók feloldását északkal szemben, hogy így a megígért árukat szállíthassa az országba. A szankciók így ellentmondásos helyzetet jelenthetnek és a békés megegyezés útjába állhatnak.

A jelenlegi találkozó alkalmat biztosított Mun számára, hogy közelebb hozza Észak-Koreát az amerikai tárgyalóasztalhoz, ezzel előzve meg a nagyobb amerikai nyomásgyakorlást.³⁰ A szeptemberi találkozó előtti amerikai reakciók elégedetlenségre és a határozott fellépés kilátásba helyezésére mutattak rá, azonban az újabb találkozó csillapítani látszik a Trump-adminisztráció türelmetlenségét.

A találkozó sikerét látva az amerikai adminisztráció „azonnal” hajlandó folytatni az észak-koreai tárgyalásokat, ám ennek a pontos keretei még ismeretlenek. Bár még az áprilisi találkozó előtt megjelentek szkeptikus hangok a nukleáris lefegyverzés hatékonyságával

kapcsolatban, kevesen vitatják, hogy a tárgyalások ne lennének hasznosak az USA biztonsága szempontjából.³¹

Összegzés

A csúcstalálkozó **alapvetően sikeresen zárult**, ám a Kim által folytatott „fordított diplomácia”¹ a **látványos csúcstalálkozókra** helyezi a hangsúlyt a **valódi eredmények helyett**.³² Amíg a csúcstalálkozók marad a hangsúly, addig csupán törékeny és nem kötelező megállapodások fognak születni, amik nem jelölik ki az utat egy lépésről lépésre követhető tervezettel.

A **félsziget** ügyében is **versenyt folytató nagyhatalmak különböző álláspontokat fejeztek ki** a találkozó előtt, ám a nukleáris leszerelést

elősegíteni kívánó nyilatkozatok mind Kína, mind pedig az Egyesült Államok számára bizakodásra adnak okot.

Azonban a jelenlegi állás szerint a két Korea képes lehet a terveknek megfelelően **külső segítség nélkül folytatni a közeledést**, ami az USA **ellenkezésére adhat okot**, mint ahogy az a keszongi iroda létrehozása után történt.

A jövő központi kérdése az, hogy **Észak-Korea milyen biztonsági garanciák mellett hajlandó elindítani a félsziget végleges denuklearizációját**. Bár a 2021-es határidő konkrétumnak tűnhet, a hatpárti és egyéb tárgyalások történetében is az északiak hagyták ott a tárgyalóasztalt különböző indokokkal.

Készítette: Pálvölgyi-Polyák Eszter

PIAGEO - Policy Brief

Felelős szerkesztő: Bendarzszevszkij Anton

Szerzők: Bendarzszevszkij Anton, Csenger Ádám, Czirják Ráhel, Eszterhai Viktor, Gere László, Klemensits Péter, Maráczai Fanni, Miklós Katalin, Mogyorósi Alexandra, Polyák Eszter, Róma Ádám, Zoltai Alexandra

Kiadja a Pallas Athéné Innovációs és Geopolitikai Alapítvány ©
HU-1013 Budapest, Döbrentei utca 2.
www.geopolitika.hu

ISSN 2498-7697

Képek forrása

- Wikimedia

Jegyzetek

¹ „South-North Joint Declaration, June 15, 2000,” United States Institute of Peace, 2000. június 15. https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/peace_agreements/n_skorea06152000.pdf

² „Korean leaders in historic talks,” BBC News, 2007. október 2. <https://web.archive.org/web/20071016062235/http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7023079.stm>

³ Bajoria, Jayshree – Xu, Beina, „The Six Party Talks on North Korea’s Nuclear Program,” Council on Foreign Relations, 2013. szeptember 30. <https://www.cfr.org/backgrounder/six-party-talks-north-koreas-nuclear-program>

⁴ „Address by President Moon Jae-in on the May 26 Inter-Korean Summit,” Press Releases, Korea.net, 2018. május 27. <http://www.korea.net/Government/Current-Affairs/National-Affairs/view?subId=641&affairId=656&pageIndex=1&articleId=159437>

¹ „Backward diplomacy”

-
- ⁵ „Joint Statement of President Donald J. Trump of the United States of America and Chairman Kim Jong Un of the Democratic People’s Republic of Korea at the Singapore Summit,” The White House, 2018. június 12. <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/joint-statement-president-donald-j-trump-united-states-america-chairman-kim-jong-un-democratic-peoples-republic-korea-singapore-summit/>
- ⁶ „Statement by President Moon Jae-in on the North Korea-U.S. Summit,” Press Releases, Korea.net, 2018. június 12. <http://www.korea.net/Government/Current-Affairs/National-Affairs/view?subId=641&affairId=656&pageIndex=1&articleId=160172>
- ⁷ „Briefing by Director of National Security Chung Eui-yong on the Outcome of the Visit to Pyongyang,” Korea.net, 2018. szeptember 6. <http://korea.net/Government/Briefing-Room/Press-Releases/view?articleId=3380&pageIndex=1&gov=>
- ⁸ Shin, Hyonhee – Heavey, Susan: „North Korea's Kim sets denuclearization time line, prompting thanks from Trump,” Reuters, 2018. szeptember 6. <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-southkorea/north-koreas-kim-sets-denuclearization-time-line-prompting-thanks-from-trump-idUSKCN1LM07M>
- ⁹ „Moon Jae-in's Policy on the Korean Peninsula,” Korea.net <http://www.korea.net/Government/Current-Affairs/National-Affairs/view?subId=639&affairId=656&articleId=34142>
- ¹⁰ „Panmunjeom Declaration full text,” Korea Herald, 2018. április 27. <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20180427000845>
- ¹¹ „The First Meeting of the Two Leaders in 11 Years and a New Beginning: Significance of the 2018 Inter-Korean Summit,” Korea.net. <http://www.korea.net/Government/Current-Affairs/National-Affairs/view?subId=638&affairId=656&articleId=34226>
- ¹² Peace, A New Start. <http://www.korea.net/Government/Current-Affairs/National-Affairs?affairId=656>
- ¹³ Steger, Isabella: „Everything North and South Korea agreed to at the Pyongyang summit,” Quartz, 2018. szeptember 19. <https://qz.com/1395055/everything-north-and-south-korea-agreed-to-at-north-korea-summit/>
- ¹⁴ Steger, 2018.
- ¹⁵ „Koreas agreed to disarm border village,” Inquirer.net, 2018. szeptember 19. <https://newsinfo.inquirer.net/1034057/koreas-agreed-to-disarm-border-village>
- ¹⁶ Steger, 2018.
- ¹⁷ Steger, 2018.
- ¹⁸ Borger, Julian: „US wants to restart nuclear talks with Pyongyang after North-South summit,” Guardian, 2018. szeptember 19. <https://www.theguardian.com/world/2018/sep/19/us-north-korea-nuclear-talks-restart-reciprocal-action>
- ¹⁹ Sokolsky, Richard, „North and South Korea Take Important Steps to Demilitarize the Korean Peninsula,” 38 North, 2018. szeptember 19. <https://www.38north.org/2018/09/rsokolsky091918/>
- ²⁰ Steger, 2018.
- ²¹ Steger, 2018.
- ²² Borger, 2018.
- ²³ Borger, 2018.
- ²⁴ Shim, Elizabeth, „Chinese state media endorses third inter-Korea summit,” UPI, 2018. augusztus 14. https://www.upi.com/Top_News/World-News/2018/08/14/Chinese-state-media-endorses-third-inter-Korea-summit/8321534230154/
- ²⁵ Albert, Eleanor, „The China–North Korea Relationship,” Council on Foreign Relations, 2018. március 28. <https://www.cfr.org/backgrounder/china-north-korea-relationship>
- ²⁶ „South Korean President Moon Jae-in to send special envoy to North Korea next week,” The Straits Times, 2018. augusztus 31. <https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/south-korean-president-moon-to-send-special-envoy-to-north-korea-next-week>
- ²⁷ Borger, 2018.
- ²⁸ The Straits Times, 2018.
- ²⁹ Shin – Heavey, 2018.
- ³⁰ Steger, 2018.
- ³¹ Dobbins, James, „What Will Kim Jong Un Want and What He Might Give,” The RAND Blog, 2018. március 12. <https://www.rand.org/blog/2018/03/what-will-kim-jong-un-want-and-what-he-might-give.html>
- ³² Mariani, Lorenzo – Angiolillo, Fabio, „Unconventional Diplomacy on the Korean Peninsula: Implications for Seoul, Pyongyang and Washington,” IAI Commentaries 18/31, Istituto Affari Internazionali, 2018. június 11. <http://www.iai.it/sites/default/files/iaicom1831.pdf>